

ARAPÇADA BAZI TELAFFUZ PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI: SİKAL, TEAZZUR VE İCTİMÂU'S-SÂKİNEYN ÖRNEKLERİ

AHMET YÜKSEL*

Some Pronunciation Problems and Their Solutions in Arabic:
The Case of difficulty of speaking, Impossibility
and Coming together of two Consonants

Abstract: This article deals with three basic topics that cause some changes in pronunciations in Arabic. These topics are the difficulty of speaking, impossibility and coming together of two consonant letters.

Key Words: Difficulty of speaking, impossibility and coming together of two consonant letters.

Özet: Bu makalede söyleyiş zorluğu veya imkansızlığı nedeniyle, Arapça bazı kelimelerin telaffuzunda değişikliklere neden olan üç konu üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bunlar sikal, teazzur ve ictimau's-sâkineyn konularıdır.

Anahtar Kelimeler: Sikal, teazzur, ictimau's-sâkineyn.

* Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı ABD [ayuksel@omu.edu.tr].

Giriş

Arap Dili, cümledeki öğeleri kelime sonlarındaki irab hareketleri veya harfleriyle gösteren bir dildir. Ancak Araplar kelimelerin telaffuzlarında, zorluk ve kolaylık durumunu da dikkate alarak telaffuzunda zorluk bulunan yerlerde bu hareke veya işaretlerden ferâğat ederler. Söz edilen telaffuz problemleri dilde sikal, teazzur ve ictimau's-sâkineyn adı verilen durumlarda ortaya çıkar. Şimdi sırasıyla bunları ele alalım.

I- Sikal

Sikal kelime anlamı olarak “ağır olmak, ağır gelmek, ağırlaşmak” anlamlarına gelen **سِقَالٌ** fiilinden masdar olup¹ istilâhî olarak; herhangi bir kelimenin (isim veya fiil) sonunda bulunan vâv veya yâ harfi üzerinde harekeyi telaffuz etmenin zorluğuna denir ki bu nedenle kelimeye hareke verilmez, takdirî olarak hareke var sayılır. Bazı durumlarda ise illetli harf düşer.²

Ancak buradaki zorluk ref, cer ve cezm hallerinde söz konusudur. Fetha, hareketlerin en hafifi olduğu için nasb halinde fetha ile harekelemekte bir zorluk görülmemiştir.

Sikal nedeniyle harekeyi telaffuz etmenin zorluğu sonu yâ ile biten mankûs isimler ile sonu vâv veya yâ'lı (nâkis ve lefif) fiillerin muzârilerinde söz konusudur.

a- Mankûs isimler³: Bunlar öncesi kesralı bir yâ harfi ile biten isimler olup ref ve cer hallerindeki hareketleri son harf üzerinde takdir edilir.⁴

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, tkd. Abdullah el-Alâyînî, Dâru Lisâni'l-Arab, trs. I, 365; İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay. İstanbul, 1986, s. 98; Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar yayınları, İstanbul, 1982, s. 178; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2010, s. 130.

² Bkz. İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsû'atü'n-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-İ'râb*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, Lübnân, 1988, I. Baskı, s. 259; İmîl Bedî' Ya'kûb- Mîşel 'Âsî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi'l-Lügati ve'l-İ'râb*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, I, 478; Ferid el-Beydak, www.alfaseeh.com.

³ Burada mankus kaydının getiriliş nedeni, benzer bazı harflerden ayırmaktır. Şöyleki; Arapçada yâ harfi ile biten bazı kelimeler açık hareke ile cerredilir veya refedilir. Nispet

Örneğin ' (رفع) : كَادِي الْقَاضِي (نصب) : كَادِي : Kadı geldi, (نصب) : كَادِي الْقَاضِي (رفع) : Kadıyı gördüm ve (جر) : سَلَّمْتُ عَلَى الْقَاضِي (جر) : Kadıya selam verdim' örneklerinde olduğu gibi.

Mankus isimlerdeki ağırlık marife ve nekra durumunda değişmez. Başında el takısı bulunmayan (nekre haldeki) mankûs isimler ref veya cer hâlinde tenvin alırsa, sondaki illet harfi düşer. Nasb halinde ise düşmez. Çünkü fetha, hareketlerin en hafifi olduğu için burada sikâl söz konusu değildir.

Örneğin (رفع) : كَادِي الْقَاضِي (نصب) : كَادِي : Bir kadı geldi, (نصب) : كَادِي الْقَاضِي (رفع) : Bir kadı gördüm ve (جر) : سَلَّمْتُ عَلَى الْقَاضِي (جر) : Bir kadıya selam verdim' cümlelerinde olduğu gibi.

b- Sonu illet harfi ile biten (nâkıs ve lefif) fiillerin muzarileri. Bu fiillerin emirlerinde sondaki illet harfinin düşürülmesi de yine sikâl yani ağırlık nedeniyledir.

دَعَا يَدْعُو جَرَى يَجْرِي سَعَى يَسْعَى نَوَى يَنْوِي

Bu fiillerin emirlerinde sondaki illet harfinin düşürülmesi de yine sikâl yani ağırlık nedeniyledir. Ancak bu emirlere şeddeli veya şeddesiz tekit nûn'u bitiştiğinde düşen illet harfi geri döner ve fetha ile hareketlenir.

دَعَا	يَدْعُو	ادْعُو	ادْعُ	ادْعُوْا
جَرَى	يَجْرِي	اجْرِي	اجْر	اجْرِيْ
سَعَى	يَسْعَى	اسْعَى	اسْعَ	اسْعِيْ
نَوَى	يَنْوِي	انْوِي	انْو	انْوِيْ

Sonu illetli fiillerin muzârileri çoğul vâv'ı ve müennes muhataba yâ'sına isnad edildiğinde sondaki illet harfi yine sikâl nedeniyledir.

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (193) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ. yâ'sı ile biten kelimeler bunlardan biridir. (194) شَارَأ، (26.) بِلِسَانِ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (195)

4 İ. Ya'kûb – M. Âsî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal*, II, 1212.

بِرْمُونُ	<	بِرْمُونُ	<	بِرْمُونُ
تَرْمِينُ	<	تَرْمِينُ	<	تَرْمِينُ
بِدْنُونُ	<	بِدْنُونُ	<	بِدْنُونُ
تَدْنُونُ	<	تَدْنُونُ	<	تَدْنُونُ
بِيسَعُونَ	<	بِيسَعُونَ	<	بِيسَعُونَ
تَسْعِينُ	<	تَسْعِينُ	<	تَسْعِينُ

Ecvef fiillerin ismi mef'ullerindeki illet harfleri de yine ağırlık nedeni ile düşürülür. Örneğin

قَالَ	<	يَقُولُ	<	مَقُولٌ	<	مَقُولٌ
بَاغٌ	<	يَبِيعُ	<	مَبِيعٌ	<	مَبِيعٌ

II- Teazzur

62

OMÜİFD

Teazzur kelimesi عَذَّرَ fiilinden türemiş olup tefe'ul bâbından masdardır. Kelime anlamı olarak “bir şeyin çok zor veya imkânsız, yapılamaz olması” anlamına gelir.⁵ Istılâhî olarak teazzur: herhangi bir kelimenin sonundaki harekeyi telaffuz etmenin imkânsız olması durumuna denir ki bu imkânsızlık sadece uzatma (med) olarak kullanılan elife mahsustur.⁶ Zîra med elifine hareke verilecek olursa, hemzeye dönüşür. Bu nedenle dilciler burada med elifine hareke verilemeyişini “teazzur” kavramıyla ifade etmişlerdir.

Teazzur nedeniyle hareke verilemeyip elifin med olarak kullanılışı maksûr isimlerle nâkis ve lefif fiillerin mâzisinde ve muzârisinin ref ve nasb halinde gerçekleşir.

a- Maksûr isimler: Bunlar sonu med elifi ile biten ve sondan bir önceki harfin harekesi fethalı olan isimlerdir. Bu isimlerin ref, nasb ve cer

⁵ İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 589-590; Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Lügat*, s. 981-982; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 766.

⁶ Bkz. İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsû'atu'n-Nahv*, 259; İmîl Bedî' Ya'kûb- Mîşel 'Âsî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal*, I, 433; Ferid el-Beydak, www.alfaseeh.com.

hallerinin hepsinde de son harfin harekesini telaffuz etmek imkansız olduğu için irabı takdîridir.⁷

Örneğin حضر مُوسَى : Mûsâ geldi, رأيتُ مُوسَى : Mûsâ'yı gördüm ve مررتُ بِ مُوسَى : Mûsâ'ya uğradım' cümlelerindeki مُوسَى kelimesi her üç halde de aynı şekilde telaffuz edilir.

b- Sonu med elifi ile biten nâkıs ve lefif fiillerin mâzi sîgaları ile muzarilerinin ref ve nasb halleri:

Örneğin نَهَى - يَنْهَى - لَمْ يَنْهَى - سَعَى - يَسْعَى - لَمْ يَسْعَى fiilleri bunun gibidir.

III- İctimâu's-sâkineyn

İki sâkin harfin yan yana gelmesi demek olan ictimâu's-sâkineyn, kelimelerin yapısında, telaffuzunda ve irabında bir takım değişikliklere neden olur. Bu konu hakkında geçerli olan kural şudur: İki sâkin harf yan yana geldiğinde öncelikle birinci sâkin harften kurtulma yoluna gidilir. Bu kurtuluş ise illetli harflerde hazf; sahih harflerde ise harekeleme şeklinde olur.⁸ Normalde tek bir kelime içinde iki sâkin harf yan yana gelmez. Fakat kelimenin başına bazı âmillerin gelmesi veya başka bir kelimeyle birleşmesi nedeniyle iki sâkin harf yan yana gelebilir.

Örneğin قَامَ 'kalktı' fiilinin emrinde قَوْمٌ yerine قُمْ 'kalk', meczûm muzârisinde ise لَمْ يَقُمْ yerine لَمْ يَقُمْ 'kalkmadı' ifadelerinde olduğu gibi.

1. İki sâkin harfin yan yana geldiği yerler

Burada öncelikli olarak şu kuralı hatırlatmamız gerekir: Arapçada sâkin harfle söze başlanmaz, harekeli harf üzerinde de durulmaz.⁹ Ancak bazı fiil çekimlerinde kelimenin baş tarafında sükun ortaya çıkabilir. Araplar

⁷ İ. Ya'kûb - M. Âsî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal*, II, 1188.

⁸ Halîl Mahmûd es-Sammâdî, *İltikâu's-sâkineyn fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 23 Teşrînu'l-evvel, 2007, www, diwanalarab.com.

⁹ Mehmed Zihni, *el-Muntehab fi Ta'lîmi Luğati'l-'Arab*, İstanbul, trs., s. 20. "Harekeli harf üzerinde durulmaz" ifadesi aslında her zaman uygulanan kesin bir kural da değildir. Zira tecvid âlimleri bu konuları ayrıntılı olarak ele almış ve revm, işmâm ve sekte hâ'sı gibi şekillerle harekeli harf üzerinde durmaya cevaz vermişlerdir. es-Sammâdî, aynı yer.

bundan kurtulmak için vasl hemzesi getirirler. Bu durum genel olarak sülâsî, humâsî ve sūdâsî fiillerin emir çekimlerinde görülür.

دَهَبَ < يَدَّهَبُ < إِذْهَبُ
 اسْتَعَانَ < يَسْتَعِينُ < اسْتَعِنُ
 اجْتَهَدَ < يَجْتَهِدُ < اجْتَهَدُ

Bu konudaki kural şöyledir: Emir fiili muzâri'den türetilir. Önce muzâraat harfi atılır. Fiilin kalan ilk harfi sâkin olduğu ve sâkin harfle söze başlamak da imkansız olduğu için öncelikle harekeli bir harf getirmek gerekir. İşte bu noktada Araplar vasl hemzesini getirmişlerdir. Bu hemze her ne kadar yazılsa da geçiş (vasl) hâlinde telaffuzdan düşer. Yani yazılır ama okunmaz.¹⁰

قَالَ لَهُ : إِذْهَبْ < قَالَ لَهُ دَهَبْ < اتَّقُوا اللَّهَ < وَتَقُوا اللَّهَ

2. İki sâkin harfin tek bir kelimedede yan yana gelmesi:

64

OMÜİFD

Arapçada iki sâkin harf, aynı kelimedede yazılıştta yan yana gelmez, ancak söyleyiş ânındaki durmalarda (vakf) yan yana gelebilir.¹¹ Bu durum, kelimenin baş tarafında değil, ortasında veya sonunda olur. Ortada yan yana gelişi med'den sonra şedde geldiği zamandır. Örneğin: (الْحَاقَّةُ)¹² ve (الصَّاحَّةُ)¹³ v.b. kelimelerde olduğu gibi.

Kelime sonunda yan yana gelişi ise med (uzatma) harfinden sonra arızî sükûn geldiğinde veya birincisi aslen sâkin, ikincisi ise vakıf için (arızî) sâkin olan iki sahih harfte olur. Birinciye örnek: رَجِيمٌ ، عَلِيمٌ kelimeleri, ikinciye örnek olarak ise وَعَلِيلٌ عَشْرٌ ، وَالْفَجْرُ ، “Fecre ve on geceye and olsun ki”¹⁴ âyetlerindeki sâkin harflerin yan yana gelmesidir.

Birinci tür ictimâî sâkineynden tabii medle kurtulunur. İki sâhîh harfin yan yana geldiği ikinci tür ictimâî sâkineynin vakıf halindeki telaffuzu

¹⁰ İ. Ya'kûb- M. 'Âsî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal*, s. 15-17.

¹¹ www.mazameer.com.

¹² Hâkka, 69/1.

¹³ Abese, 80/33.

¹⁴ Fecr, 89/1,2.

zordur. Çünkü sahih-sâkin bir harften sonra gelen ikinci sahih-sâkin bir harfin telaffuzu dile ağır gelir.¹⁵

Suyûtî der ki: “Araplar bir kelime veya bir beyitte iki sâkin harfi asla yan yana getirmezler. Aynı şekilde dört harften müteşekkil bir kelimeye dört harekeyi ard arda kullanmazlar. Çünkü onlar iki sâkin harfin yan yana gelişini dile ağır bulurken; harekeli harflerin çokluğunu da hızlı bulurlar. İki sâkin harfin yan yana gelişini en çok kelimeler arası geçişte görülür. Örneğin قَالَتْ الْأَعْرَابُ أَمَّنَا “Araplar: Biz iman ettik’ dediler”¹⁶ âyetinde sâkin haldeki tâ’ya arızî bir kesre ile hareke verilir: قَالَتْ الْأَعْرَابُ أَمَّنَا Bu-nun benzeri durumlar Kur’ân-ı Kerîm’de ve Arap kelimelerinde oldukça fazladır.”¹⁷

Şu durumda Arapçada iki sâkin harf, ancak kelime sonunda yan yana gelebilir. Mâzi fiillerin müfred müennes sîgalarından sonra kamerî harfle başlayan *el* takılı kelimeler bunun gibidir. Bu durumda fiilin sonundaki sâkin harf kesre ile harekelenir. Yukarıdaki قَالَتْ الْأَعْرَابُ örneği bunun gibidir.

Bazen kelime sonunda üç sâkin harfin bile yan yana geldiği olur. Bu ise bir med harfinden sonra gelen şeddeli kelimelerde olur. Örneğin (تَتَّبِعَانَّ)¹⁸, (حَاجَّ)¹⁹, (جَانَّ)²⁰ ve (صَوَّافَتْ)²¹ kelimelerinde olduğu gibi.

3. İki sâkin harfin yan yana gelmesinden kurtulma yolları:

İki sâkin harfin yan yana gelmesinden kurtulmak için Araplar çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.²² Bunları şu başlıklar altında toplayabiliriz.

¹⁵ Buna tecvid ilminde “revm” adı verilir.

¹⁶ Hucurât, 49/14.

¹⁷ Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’n-Naho*, thk. ‘Abdü’l-Îlâh Nebhân, Matbûâtî Mecma’ı’l-Luğati’l-Arabîyye, Dimaşk, 1985, I, 172.

¹⁸ Yûnus, 10/89

¹⁹ Tevbe, 9/19.

²⁰ Rahmân, 55/74.

²¹ Hacc, 22/36.

²² www.mazameer.com.

3.1. YazılıŖta ve söyleyiŖte sâkin harfin atılması (hazf):

a- Ecvef fiillerin müfred müzekker sîgalarının cezm halî ile emir çekiminde son harf sâkin ise ortadaki illet harfi atılır.

قَالَ	<	يَقُولُ	<	لَمْ يَقُولْ	<	لَمْ يَقُلْ
خَافَ	<	يَخَافُ	<	لَمْ يَخَافْ	<	لَمْ يَخَفْ
سَارَ	<	يَسِيرُ	<	لَمْ يَسِيرْ	<	لَمْ يَسِرْ
قَالَ	<	يَقُولُ	<	قَوْلٌ	<	قُلٌّ
خَافَ	<	يَخَافُ	<	خَافٌ	<	خَفٌ
سَارَ	<	يَسِيرُ	<	سِيرٌ	<	سِرٌ

Ancak fiilin son harfine hareke verildiğinde atılan illet harfi geri döner. Çünkü son harf harekelenmiş ve ictimâî sâkineyn durumu ortadan

66 kalkmıştır.

OMÜİFD

لَمْ يَقُلْ	<	لَمْ يَقُولَا	<	لَمْ يَقُولُوا
لَمْ يَخَفْ	<	لَمْ يَخَافَا	<	لَمْ يَخَافُوا
لَمْ يَسِرْ	<	لَمْ يَسِيرَا	<	لَمْ يَسِيرُوا
قُلٌّ	<	قُولَا	<	قُولُوا
خَفٌ	<	خَافَا	<	خَافُوا
سِرٌ	<	سِيرَا	<	سِيرُوا

Ecvef fiillere müteharrik ref zamirleri bitiŖtiği zaman fiilin ortasındaki illet harfinin düşmesi de bunun gibidir.

قَوْلْتُ	<	قَالْتُ	<	قُلْتُ
بِيعْتُ	<	بَاعْتُ	<	بِعْتُ
سَيْرْتُ	<	سَارْتُ	<	سِرْتُ

b- Elifi maksûre ile biten kelimeler tenvin aldığıında, sondaki elif yazılıştta bulunmasına rağmen okunuştta düşer. Bu durum ref, nasb ve cer hallerinin her üçünde de geçerlidir. Çünkü tenvin zaten sâkindir ve sâkin halde bulunan illet harfinden (eliften) sonra gelmiştir. İctimâi sâki-neyn' den kurtulmak için bu elif düşürülür.

عَصَا فَتَى مَسْتَشْفَى

c- Sonu illet harfi ile biten (nâkis ve leffif) fiillere, çoğul vâvı veya müenneslik tâ'sı bitiştiğinde fiilin sonundaki illet harfi düşer. Bu düşme sikâlden dolaydır. Sâkin haldeki çoğul vâv'ından sonra yine sâkin bir harf gelirse, çoğul vâvı damme ile harekelenir. Böylece vâv'ın sükûnundan damme ile kurtulunur.

دَعَوْ < دَعُوْا < اِشْتَرَوْا < اِشْتَرُوا الصَّلَاةَ

Bu durum kendisinden sonra yine sâkin harf gelmesi yâni ictimâi sâki-neynden dolaydır. Eğer illetli fiilin 3. harfi vâv ise bu vâv hafzedilir ve vâv'dan önceki harf çoğul vâv'ıyla uygunluk arz etmesi için damme ile harekelenir.

سَرَوْ < سَرُوا < سَرُوا < سَرُوا

Burada fiilin 3. harfi önce damme ile harekelenmiş, ancak vâv'ın üzerinde damme ağır geldiği için hafzedilmiş, sonra iki sâkin harfin yan yana gelmesinden kurtulmak için de vâv harfi hafzedilmiştir.

d- Ef'âli hamse'nin sonuna te'kit nûnu geldiğinde (يَكْتُبُونَ) olur. Fakat (يَكْتُبْنَ) denir. Burada kelimenin aslı (يَكْتُبُونَ نَ) dir.²³

e- Emir fiillerinin sonuna şeddeli veya şeddesiz tekit nûnu bitişince fiilin sonu fetha ile harekelenir.²⁴

²³ Yani burada üç nûn vardır. Ref nûnu, idğam edilmiş 1. sâkin nûn ve fethalı şeddeli son nûn. Sonra aynı harfin ardarda gelişi (tevâlî'l-emsâl)'den dolayı ref nûnu hafzedilir. Sâkin haldeki cemaat vâvı ile birinci sâkin nûn yan yana gelir. (يَكْتُبُونَ نَ) İki sâkin harfin yan yana gelmesinden kurtulmak için 1. sâkin olan çoğul vâv'ı hafzedilir, hafzedilen bu harfe işaret olması için fiilin 3. harfinin üzerindeki damme bırakılır. (يَكْتُبْنَ) Bu gruptaki diğer örneklerin durumu da bunun gibidir.

أُكْتُبُ < أُكْتُبُ + نُنْ / نُنْ : أُكْتُبُ / أُكْتُبُ

3.2. Sâkin harfin yazıldığı halde okunmayışı

Sâkin harfin yazıldığı halde okunmadığı yerler oldukça fazladır. Bunların başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz:

a- Sonu illet harfi ile biten fiillerden sonra el takılı bir kelime gelmesi halinde fiilin sonundaki illet harfi yazılışta bulunmasına rağmen telaffuzda düşer, yani yazılır ama okunmaz.²⁵ Sibeveyh, bu duruma örnek olarak *رَمَى الرَّجُلُ* 'Adam attı' ve *يَرْمِي الرَّجُلُ* 'Adam atıyor' cümlelerini verir.²⁶

b- Elifi maksûre ile biten kelimeler: Bu kelimeler ref, nasb ve cer hallerinin hangisinde olursa olsun, eğer tenvin alırlarsa, sondaki elif yazılır ama okunmaz. Çünkü tenvin sâkindir. Kendisinden önce de sâkin bir harf olan illet harfi (elifi maksûre) gelmiştir. Bu durumda ictimâi sâkinen'n'den kurtulmak için elif yazılır ama okunmaz. *هُدَى* ve *فُرَى* örneklerinde olduğu gibi.

c- Müsennâ elifi yazılır ama okunmaz, fakat vakıf halinde okunur. Örneğin *كتب الواجب* 'O, ödevi yazdı' cümlesi ile *كتبوا الواجب* 'O ikisi, ödevi yazdı' cümlesi arasında telaffuz farkı yoktur. Ancak burada *كتبوا*'daki elifin hafzedildiğine işaret olması için *الواجب* kelimesindeki lâm'da nebir (vurgu) yapılır.²⁷

²⁴ Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-Kavâidi ve'l-Îrâb*, Tebliğ Yay., Beyazıt, İstanbul, s. 335; M. Muhyiddîn Abdülhamîd, *Durûsü't-tasrîf*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1990, s. 193-195. İrabı ise tekit nûnu ile bittiğinden dolayı fetha üzere mebnî, fakat mahallen meczûm olur. Bunun nedeni; nûn sâkindir, fiil de sâkindir. Birinci sükundan kurtulmak için fiile fetha ile hareke verilir.

²⁵ Sibeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber (ö. 180/796), *el-Kitâb*, nşr. 'Abdüsselâm Hârûn, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1385/1966, IV, 156; M. Zihni, *a.g.e.*, s. 22.

²⁶ Sibeveyh, *a.g.e.*, 4, 156.

²⁷ Nebir, konuşma anında sesi yükselterek bir kelimenin belirli bir hecesini ya da bir cümlenin belirli bir kelimesini baskılı bir şekilde söylemektir. Bak. Kadri Yıldırım, *Arap Dilinde Nebr (Vurgu)*, D.E.Ü. İlh. Fak. Derg. Sayı, XVII, İzmir, 2003, s. 163. Burada nebir'den maksat, harfi biraz daha yüksek sesle ve vurgulu olarak telaffuz etmektir. Bu telaffuz anında harfin sesi biraz daha baskın çıkar. Nebir aynı zamanda kendisinden sonra

وقالا الحمد “O ikisi, dedi ki ...”²⁸ âyeti bunun gibidir. Burada وقالا’daki elif telaffuzda düşer ve bu düşmeye işareten (الحمد) kelimesindeki *el* takısında nebîr yapılır. Bu durum وقال الحمد ‘o dedi ki’ ile وقال الحمد ‘o ikisi dedi ki’ nin karışmaması içindir. فلما ذاقا الشجرة “Ağacın meyvasını tattıklarında”²⁹ ve فاستبقا الباب “O ikisi kapıya koştular”³⁰ âyetleri de bunun gibidir.

d- Vasl halinde cemi vâvı hazfedilir fakat yazıda kalır. Vakıf durumunda kalır. وامتازوا اليوم أيها المجرمون “Ey suçlular! Bugün şöyle ayrılın.”³¹

Aynı şekilde muzâf olarak gelen cemi müzekkeri sâlimlerin sonundaki vâv veya yâ harfi yazılır ama okunmaz. حاضري المسجد الحرام “Mescidi Harâm’a gelenler”³²

Ancak bu kelimeler üzerinde vakf yapıldığında bu vâv veya yâ’nın okunması gerekir. وامتازوا ‘ayrılın’, فاستبقا ‘koştular’, حاضري ‘gelenler’ kelimeleri gibi.

e- Kendisinden sonra sâkin bir harf gelen illet harfleri de aynı şekilde yazılır ama okunmaz. Örneğin وفى السماء ‘gökte’³³ ifadesinde üç harfin hazfedildiği görülür. Bunlar sırasıyla yâ (ى), vasl hemzesi ve el takısındaki lâm’dır. Sonra bunun yerine sîn şeddelenmiştir. على الأرض ‘yeryüzünde’³⁴ örneğinde ise iki harf hazfedilir. Bunlar (على)’deki elif ve الأرض kelimesindeki vasl elifidir. Arapçada bunun örnekleri çoktur.

(امرأة) ve (امرؤ) , (اسم) , (ابن) gibi vasl hemzesi ile başlayan kelimeler sâkin bir harften sonra geldiklerinde bunların başındaki hemze düşer. Örneğin وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيْنَات “Meryem oğlu İsa’ya apaçık delilleri verdik.”³⁵ , وَإِن مَّرْؤُ هَلْكَ “Onun üzerine Allah’ın adını anın.”³⁶

sâkin bir harf geldiği zaman illetli harfin hazfedildiğine bir işaret olarak kabul edilir. Es-Sammâdî, aynı yer.

²⁸ Neml, 27/15.

²⁹ A’râf, 7/22.

³⁰ Yusuf, 12/25.

³¹ Yâsîn , 36/59.

³² Bakara, 2/196.

³³ En’âm, 6/125.

³⁴ Nûh, 71/26.

³⁵ Bakara, 2/87.

“Eğer kişi ölürse...”³⁷ ve قَالَتْ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ “Mısır azizinin hanımı dedi ki”³⁸ âyetlerindeki vasl hemzeleri bunun gibidir.

İf’âl bâbı dışındaki mezid fiillerin³⁹ mâzi, emri hâzır ve masdarlarının başındaki hemzeleri ile sâkin bir harften sonra gelen el takısındaki hemzeler de vasl hemzesi olduğu için geçiş halinde hafzedilir. Bunlarla ilgili örnekler de oldukça fazladır. Örneğin (وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ)⁴⁰ âyetindeki (اتَّخَذَ) kelimesinde yer alan vasl elifi bunun gibidir. Benzeri örnekler çoğaltılabilir.

3.3. Tenvin ve Nûn’un Atılması

Kendisinden sonra sıfat olarak اِبْنُ / ibn kelimesi gelen özel isimlerin sonundaki tenvin atılır. Örneğin مُحَمَّدٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ gibi. Bu örnekte مُحَمَّدٌ kelimesi tenvinle bitmektedir. Tenvinin sonu sakindir. Ondan sonra ise اِبْنُ kelimesindeki sâkin bâ harfi gelmektedir. Yani iki sâkin harf yanyana gelmiştir. Bu durumdan kurtulmak için مُحَمَّدٌ kelimesindeki tenvin düşer.

OMÜİFD

Ancak özel isimlerden sonra gelen اِبْنُ / ibn kelimesi cümlede sıfat değil de haber olarak geldiğinde tenvini düşürülmez. Örneğin مَنْ مُحَمَّدٌ؟ ‘Muhammed kimdir?’ sorusuna cevap olarak gelen (مُحَمَّدٌ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ) ‘Muhammed, Abdullah’ın oğludur’ cümlesinde مُحَمَّدٌ kelimesinin tenvini bunun gibidir. Buradaki اِبْنُ / ibn kelimesi مُحَمَّدٌ ‘in sıfatı değil, haberi olduğu için, Muhammed’in tenvini ve İbn kelimesindeki hemze’nin okunması gerekir. Hatta burada mübtedâ ile haberin ayırt edilmesi için birinci özel isimden sonra durmak (vakf) gerekir.

Tevbe sûresindeki وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ “Yahûdiler: ‘Üzeyir (a.s.), Allah’ın oğludur’ dediler”⁴¹ âyetindeki عُزَيْرٌ ve اِبْنُ kelimeleri de bunun gi-

³⁶ Mâide, 5/4.

³⁷ Nisâ, 4/178.

³⁸ Yûsuf, 12/51.

³⁹ Bunlar infiâl, iftiâl, if’lâl, istif’âl, if’îl, if’ivvâl, if’lâl bablarıdır. Bk. Muhammed Hayr Hulvânî, *el-Mugni’l-Cedid fi İlmi’s-Sarf*, Dârü’ş-Şark el-Arabî, Beyrut, Lübnân; M. Meral Çörtü, *Sarf*, s. 58.

⁴⁰ Bakara, 2/115.

⁴¹ Tevbe, 9/30.

bidir. Buradaki عَزَيْرٌ kelimesi mübtedâ اِبْنٌ kelimesi ise haber olarak yer aldığı için عَزَيْرٌ şeklinde tenvinle okunur.⁴²

3.4. İki Sâkinden Birinin Harekelenmesi

İctimâi sâkineyn'den bazen de hareketlerle kurtulma yoluna gidilir. Bu ise, sâkin harfi fetha, damme veya kesra ile harekelemekle gerçekleşir. En çok kullanılan hareke kesra olduğu için sıralamada önce kesraya yer verilecektir.

3.4.1. Kesra ile harekelenmesi

Bu konudaki kural şudur: Sâkin bir harften sonra yine sâkin ve sahih bir harf gelirse birinci sâkin harf kesra ile harekelenir.⁴³ “أرأب قال الأعراب “Araplar dedi ki”⁴⁴, قل الله “De ki: Allah”⁴⁵ ve لا تُهْمَلِ الْوَجِبَ ‘Görevi ihmal etme’ örneklerinde olduğu gibi.

Şart edatlarından اِنْ ve مَنْ , harfi cerlerden عَنْ , atıf harflerinden اَوْ ve اَمْ 'den sonra sâkin bir harf geldiği zaman bu edat ve harfler kesre ile harekelenir.⁴⁶ Örneğin اِنْ اَرْتَبْتُمْ < اِنْ رَتَبْتُمْ ‘eğer şüphe ederseniz’, اَوْ اَخْرَجُوا < اَوْ خَرَجُوا ‘veya çıkın’⁴⁷ ve اَوْ اَنْقَصَ < اَوْ اَنْقَصَ ‘veya eksilt’⁴⁸ cümlelerinde olduğu gibi.

(اِنْ) kelimesine tenvin verildiği zaman kesra ile harekelenir. Bu kelime aslında sükun üzere mebnî bir zaman zarfıdır. Ancak bazen bir cümleden ıvaz olarak tenvin aldığı zaman kesra ile harekelenir. (اِنْ) (اِنْ) (اِنْ) örneklerinde olduğu gibi.⁴⁹

⁴² Ferrâ buradaki ibn kelimesinin hem tenvinli hem de tenvinsiz okunabileceğini, ancak doğrusunun tenvinli okuyuş olduğunu belirtir. Çünkü ibn kelimesi Üzeyir'in haberidir. Bk. Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 431.

⁴³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, 154; Ayrıca bkz. Ahmed Nâcih, www.ruowaa.com.

⁴⁴ Hucurât, 49/14.

⁴⁵ Nisâ, 4/127.

⁴⁶ Zihni, *a.g.e.*, s. 22.

⁴⁷ Nisâ, 4/66.

⁴⁸ Müzzemmil, 73/3.

⁴⁹ Ebu'l-bekâ Abdullah b. el-Huseyn b. Abdullah el-Ukberî, *İmlâu mâ mene bihi'r-rahmân min vucûhi'l-i'râbi ve'l-kirââtî fi cem'i'l-Kur'ân*, Baskı, 1380/1961, thk. İbrâhim 'Utuvve 'Avd, II, 13.

Tenvinden sonra vasl hemzesi gelmesi halinde tenvinin sonundaki (yazılmayıp okunan) sâkin nûn harfi de kesra ile harekelenir.⁵⁰

قل هو الله أحد (ن) الله الصمد “De ki: Allah birdir, Allah sameddir.”⁵¹ ve رهبانية (ن) ابتدعوها “İcadettikleri ruhbanlığı”⁵² örneklerinde olduğu gibi.

3.4.2. Fetha ile harekelenmesi

a- Muzaaf fiillerin meczum muzârilerinde bazı sîgalar fetha ile harekelenir. (لم يشد) gibi. Bunun aslı (يَشُدُّ لَمْ) 'dir. İki sâkin yan yana gelmiş ve ikinci sâkin fetha ile harekelenmiştir. Burada fetha tercih edilmesi fet-ha'nın en hafif hareke olmasından dolayıdır. Kesra tercih edilirse; o da bu konuda kesra asıl olduğu içindir. Fiilin ikinci harfi dammeli olursa, ikinci harfe uygun olması için damme ile harekelemek de caizdir. Şu durumda üç şekilde de okunabilir

- i- En hafif hareke olduğu için fetha ile (يُعَدُّ لَمْ),
- ii- Bu konuda asıl olduğu için kesra ile (يُعَدُّ لَمْ),
- iii- İkinci harfe uygun olması için damme ile (يُعَدُّ لَمْ)

b- Mazi fiillerin müfred-müennes-gaib sîgalarında fiile müsennâ elifi bitiştiğinde sâkin haldeki fiilin sonuna fetha ile hareke verilir. 'حانتأهما 'o ikisine ihanet ettiler'⁵³ 'كانتا 'o ikisi idi'⁵⁴ örneklerinde olduğu gibi. Burada tenis tâ'sı sükûn üzere mebnîdir. Ona tesniye elifi bitişmiştir. O da sâkin-dir. İki sâkin yan yana geldiği için tâ'ya hareke verilir. Eliften önce harenin ise fetha olması gerekir.

c- Sonu sahih harfle biten bütün emir fiilleri de sükun üzere mebnîdir. (اركب) – (انطلق) gibi. Bunlardan sonra tesniye elifi geldiğinde iki sâkin yan yana gelmiş olur ve bu durumdan yine birinci sâkin harfe fetha verilerek kurtulur. (اركباً) – (انطلقاً) gibi.

⁵⁰ M. Çörtü, *Sarf*, s. 20.

⁵¹ İhlâs, 112/1-2.

⁵² Hadîd, 57/27.

⁵³ Tahrîm, 66/10.

⁵⁴ Enbiyâ, 21/30.

d- (نَلِكُمْ) ve (نَلِكُمْ) 'deki mîm de sükûn üzere mebnîdir. Bunlara tesniye elifi bitiştiğinde iki sâkin yan yana gelmiş olur ve bu durumdan mîm'e fetha hareke verilerek kurtulunur. (نَلِكُمْ)⁵⁵ ve أَلْم أَنِهَكْمَا عَنْ تَلِكُمْ⁵⁶ (أَلْم أَنِهَكْمَا عَنْ تَلِكُمْ) (الشَّجَرَةَ 'Sizi bu ağaçtan menetmedim mi?'⁵⁶ örnekleri bunun gibidir.

e- (مِنْ) harfi cerrinden sonra el takısı geldiği zaman da yine ictimâi sâkineyn oluşur ve nûn'a fetha ile hareke verilir. Çünkü مِنْ harfi sükûn üzere mebnîdir. Kendisinden sonra harekeli bir harf gelirse, min'in sonu sâkin kalır. مِنْ قَبَلِكَ Ancak kendisinden sonra el takılı bir kelime gelirse, مِنْ'in nûnu fetha ile harekelenir.⁵⁷ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ "İnsanlardan bazıları da der ki"⁵⁸ âyeti ve benzeri örneklerde olduğu gibi.

3.4.3. Damme ile harekelenmesi

a- Sâkin halde bulunan çoğul mîminden sonra yine sâkin bir harf gelirse çoğul mîmi damme ile harekelenir. Ancak harekeli bir harf gelirse sâkin olarak kalır.⁵⁹

Örneğin (فَأَخَذْتُمْ الصَّاعَةَ)⁶⁰, (لَا تَهْوَى أَنْفُسَكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ)⁶¹ ve (وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ)⁶² ve (وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ)⁶³ âyetlerindeki çoğul mîmleri kendilerinden sonra sâkin bir harf geldiği için damme ile harekelenmiştir.

Ancak (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ)⁶⁴ âyetinde çoğul mîmlerinden sonra harekeli harf geldiği için sâkin olarak kalmıştır.

⁵⁵ Yûsuf, 12/37.

⁵⁶ Araf, 7/22.

⁵⁷ Ahmed b. Abdi'n-nûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dârul-Kalem, Beyrut, 1405/1985, s. 388-391; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb'*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, trs., I, 318-327.

⁵⁸ Bakara, 2/8.

⁵⁹ Sibeveyh, *a.g.e.*, IV, s. 155.

⁶⁰ Bakara, 2/55.

⁶¹ Bakara, 2/78.

⁶² Bakara, 2/166.

⁶³ Gâfir, /9.

⁶⁴ Bakara, 2/6.

b- Öncesi fethalı kendisi sâkin halde bulunan çoğul vâv'ı da kendisinden sonra sâkin bir harf geldiğinde damme ile harekelenir. Örneğin (وَعَصُوا الرَّسُولَ)⁶⁵ ve (فَتَمَنُّوا الْمَوْتَ)⁶⁶ âyetlerinde olduğu gibi.

Ancak harekeli bir harf gelirse sâkin olarak kalır. Örneğin (وَأَخْشَوْا)⁶⁷ ve (لَبِغُوا فِي الْأَرْضِ)⁶⁸ âyetinde damme ile geçiş yapmayı gerektiren bir sebep olmadığı için, vâv harfleri sâkin olarak kalmıştır.

Ancak bazı durumlarda ictimâî sâkineynden kurtulma yoluna gidilmez.⁶⁹ Bunlar:

a- Üzerinde vakıf yapılan kelimelerde: قَالَ 'dedi', تَوْبٌ 'elbise'

b- Harflerin söylenişi esnasında: مَيْمٌ ، حَيْمٌ

c- Fethalı vasıl hemzesinden önce soru hemzesi gelirse, sorunun haberle karışmaması için hazif yapılmaz. Bu durumda elife kalbetmek veya hemze ve elif arası teshil ile okumak gerekir.

Arapça dil yapısı sikâl, teazzur ve ictimâû's-sâkineyn durumlarından hoşlanmamakta ve bunlardan bir şekilde kurtulmak istemektedir. Bu kurtuluş ise verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi illetli harfleri uzatma (med) olarak kullanmak veya hafzetmek, iki sahih harften birine hareke vermek veya nebîr gibi yöntemler uygulamak şeklinde gerçekleşmektedir. Çünkü özellikle de kelime ortasında iki sâkin harfin yan yana gelmesi dilde bir zaaf olarak kabul edilmektedir. Arapça güçlü bir dil yapısına sahip olduğu için harekeliden harekeliye veya harekeliden sâkine sonra tekrar harekeliye geçmektedir. Bu hareke uyumu ve telaffuz kolaylığı, Arapça'ya dilde zevki selim sahiplerinin farkına varabildiği bir güzellik ve akıcılık kazandırmaktadır.

⁶⁵ Nisâ, 4/43.

⁶⁶ Bakara, 2/94.

⁶⁷ Lokmân, 31/33.

⁶⁸ Şûrâ, 42/27.

⁶⁹ İ. Ya'kûb – M. 'Âsî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal*, I, 208, 209.

Kaynakça

- Abdülhamîd, M. Muhyiddîn, *Durûsü't-tasrîf*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1990.
- el-Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fi'l-Kavâidi ve'l-Î'râb*, Tebliğ Yay., Beyazıt, İstanbul.
- el-Beydak, Ferid, www.alfaseeh.com.
- Ebu'l-bekâ Abdullah b. el-Huseyn b. Abdullah el-Ukberî, *İmlâu mâ mene bihi'r-rahmân min vucûhi'l-i'râbi ve'l-kırââti fi cem'i'l-Kur'ân*, Baskı, 1380/1961, thk. İbrâhim 'Utuvve 'Avd, II.
- Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hulvânî, Muhammed Hayr, *el-Mugni'l-Cedîd fi İlmi's-Sarf*, Dâru's-Şark el-Arabî, Beyrut, Lübnân.
- İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb'*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, trs., I.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, tkd. Abdullah el-Alâyinî, Dâru Lisâni'l-Arab, trs. I, 365.
- Mustafa, İbrahim vd., *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay. İstanbul, 1986.
- el-Mâlekî, Ahmed b. Abdî'n-nûr, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1405/1985.
- Nâcih, Ahmed, www.ruowaa.com.
- es-Sammâdî, Halîl Mahmûd, *İltikâu's-sâkineyn fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 23 Teşrînu'l-evvel, 2007, www.diwanalArab.com.
- Sarı, Mevlüt, *Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar yayınları, İstanbul, 1982.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber (ö. 180/796), *el-Kitâb*, nşr. 'Abdüsselâm Hârûn, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1385/1966, IV.
- Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, thk. 'Abdü'l-İlâh Nebhân, Matbûati Mecma'î'l-Luğati'l-Arabiyye, Dimaşk, 1985, I.
- www.mazameer.com.
- Ya'kûb, İmîl Bedî' - Mişel 'Âsî, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fi'l-Lüğati ve'l-Î'râb*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- Ya'kûb, İmîl Bedî', *Mevsû'atü'n-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-Î'râb*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, Lübnân, 1988, I. Baskı.
- Zihni, Mehmed, *el-Muntehab fi Ta'lîmi Luğati'l-'Arab*, İstanbul, trs.

